

Hvordan hjalp de danske myndigheder modstandsfolk og krigsofre efter 2. Verdenskrig?

Når vi i dag taler om Ukraine, Gaza eller tidligere konflikter på Balkan og i Mellemøsten, handler debatten ofte om våben, sanktioner og diplomati. Men den lange, seje kamp fortsætter, når kampene er slut: Hvordan kommer krigsofre videre? Hvordan kan et samfund hænge sammen igen, når nogle har ofret alt og kræver indflydelse? Hvad kan myndighederne gøre for at hjælpe sin krigsramte befolkning tilbage til hverdagen?

Sidste gang, disse spørgsmål blev rejst for det danske samfund, var efter 2. Verdenskrig, hvor op mod 50.000 danskere havde brug for hjælp som følge af den tyske besættelse. Hjælpen kom hurtigt, og på kort sigt var den effektiv. På grund af et stærkt socialministerium formåede Danmark bedre end noget andet tyskbesat land at hjælpe sine krigsofre tilbage til hverdagen, sikre demokratiet og få gang i samfundet igen. På lang sigt var der imidlertid ofre, som blev svigtet af det sociale system, der ikke forstod, hvor invaliderende traumer kan være.

Dette er overordnet set resultaterne i min ph.d.-afhandling om hjælpen til danske modstandsfolk 1941–1969, som jeg forsvarede 19. december 2025 på Syddansk Universitet. Selvom modstandsfolkene kun var én af flere grupper, der havde behov for støtte efter krigen, er deres situation særligt relevant at beskæftige sig med, fordi de stod i spidsen for kravet om sociale indrømmelser fra de danske myndigheder. Historien om modstandsfolkene er samtidig en fortælling om, hvordan et moderne samfund forsøgte at tage ansvar for sine krigsofre.

Projektet

Jeg undersøger, hvordan danske modstandsfolk fik social og økonomisk hjælp under og efter besættelsen og hvad denne hjælp betød politisk og samfundsmæssigt. Fokus ligger på perioden fra 1941 til 1969 med særlig vægt på årene efter befrielsen.

Projektet har to hovedspor. For det første kortlægger jeg den konkrete hjælp, som modstandsfolkene modtog: Hvor mange fik støtte, hvilke behov havde de og hvilken form for hjælp var der tale om?

For det andet undersøger jeg den politiske baggrund for hjælpen. Hvem tog initiativ til støtteordningerne og hvem kontrollerede dem. Endelig diskuterer jeg hjælpens betydning for den gryende velfærdsstat og det danske demokrati.

Hvordan

I mit projekt har jeg arbejdet med en lang række historiske kilder. Jeg har gennemgået flere hundrede arkivpakker, hvor hver ofte indeholder flere hundrede dokumenter. Det drejer sig om erstatningssager fra danske krigsofre, myndighedsrapporter, der redegør for, hvilke tiltag man satte i søen for at hjælpe krigsramte danskere, samt lægefaglige undersøgelser af krigens konsekvenser for blandt andre torturofre og koncentrationslejr fanger.

Samtidig har jeg analyseret den samtidige politiske debat gennem folketalingstaler og aviser for at forstå, hvilket syn der var på krigsofre, og hvilke holdninger der var til hjælpens udformning. Både den politiske debat partierne imellem og modstandsbevægelsens krav til de danske myndigheder.

Endelig har jeg med udgangspunkt i dagbøger og erindringer fra krigsofrene selv samt interviews med børn af modstandsfolk forsøgt at få indsigt i, hvordan de oplevede at være krigsoffer, og hvordan de oplevede det erstatningssystem, der skulle hjælpe dem videre.

Resultaterne

For det første viser jeg omfanget af 2. Verdenskrigs konsekvenser for Danmark. I alt blev omtrent 50.000 danskere ofre for krigens konsekvenser. Dertil var i alt 9.000 danskere hårdt tilredt som følge af tortur, kz-ophold mm. Det er det højeste antal krigsofre Danmark har haft i nyere Danmarkshistorie. Alligevel var Danmark det tyskbesatte land overhovedet, hvor færrest borgere blev ramt af 2. Verdenskrigs rædsler.

For det andet demonstrerer jeg, at krisehåndteringen i 1940'erne i høj grad byggede på eksisterende sociale løsningsmodeller: Den danske stat evnede at løse ekstraordinære problemer med kendte socialpolitiske redskaber, blot udvidet og tilpasset til en ny situation. Dette gjorde, at Danmark bedre end nogen andre lande var i stand til at skærme sine borgere mod overgreb og ulykker. Det var altså dansk socialpolitik, som afbødede krigens konsekvenser for danskerne.

For det tredje fremhæver jeg det danske embedsværks handlekraft. Folkene i det danske socialministerium trådte frem som innovative aktører, der pressede på for pragmatiske løsninger, ofte før politikerne formulerede en klar kurs. Hjælpen til danske krigsofre blev kun så effektiv, som den gjorde, fordi der i Danmark var et stærkt og ressourcefuldt embedsværk.

Endelig vurderer jeg, at hjælpen til danske krigsofre i de første år efter krigen var særdeles effektiv. Den hurtige indsats gjorde det muligt for mange modstandsfolk og fhv. kz-fanger relativt hurtigt at etablere en ny hverdag. Samtidig bidrog indsatsen til, at Danmark undgik de omfattende oprørstendenser, som prægede mange andre europæiske lande, hvor modstandsbevægelser protesterede mod manglende støtte og politisk indflydelse. Hjælpen havde dermed en dobbelt funktion. Den sikrede krigsofre en tålelig tilværelse efter krigen og understøttede samtidig en hurtig samfundsmæssig normalisering, uden at demokratiet for alvor blev udfordret af den uro- og de protester, der ellers fandtes rundt om i Europa.

På længere sigt var hjælpen imidlertid utilstrækkelig. Jeg viser, at lovgiverne antog, at en engangserstatning ville gøre det muligt for krigsofre at komme på benene igen og genindtræde i civilsamfundet. Erstatningsordningerne blev derfor kun indrettet til at yde kortsigtet støtte. Da mange krigsofre, herunder tidligere kz-fanger, i årene efter krigen på ny søgte hjælp, fordi de ikke var blevet raske, var mulighederne udtømte, og de måtte i vid udstrækning selv håndtere deres sygdom. Dette skete på trods af, at lægevidenskaben allerede havde fastslået, at traumer kunne være invaliderende, og at mange danske kz-fanger aldrig ville blive helt raske. Fordomme om psykisk sygdom og mistænksomhed over for modstandsfolk, der gentagne gange søgte at få genåbnet deres erstatningssager, betød, at lovgivningen først blev forbedret omkring 1970. I mellemtiden oplevede mange krigsofre og deres familier betydelige belastninger. Den sociale indsats for danske krigsofre var derfor ikke kun en succeshistorie.

Relevans

Jeg mener, at min forskning er relevant på flere niveauer. For det første bidrager den til vores fælles historie ved at give et mere præcist kendskab til omfanget af 2. Verdenskrigs menneskelige konsekvenser i Danmark. Den viser, hvilken hjælp danske modstandsfolk faktisk kunne få, og i hvilken grad denne støtte var effektiv. Denne viden er central for at forstå, hvordan det danske samfund kom ud af krigen.

Samtidig kan forskningen have betydning for de mange, der selv har haft krigens konsekvenser tæt inde på livet. De fleste hovedpersoner lever ikke længere, men deres børn og børnebørn kan nu få indblik i, hvilken hjælp der faktisk blev stillet til rådighed, og få vished om det system, der var tænkt til at hjælpe deres familier.

Det er også en vigtig samfundsaglig pointe i min afhandling. Beredskabsmæssigt er et velfungerende socialministerium og en velfungerende socialpolitik afgørende for at afbøde konsekvenserne ved krige eller andre katastrofer. Det er en helt afgørende forudsætning for samfundets evne til at mindske følgerne af krig og kriser. Når vi i dag diskuterer om "systemet" er for stort, for dyrt eller for bureaukratisk, er det værd at huske, at det netop var "systemet", der i 1940'erne gjorde det muligt at hjælpe titusinder af krigsofre hurtigt, effektivt og ordentligt. Dette mener jeg ikke har ændret sig, og derfor er en lære ved min undersøgelse at en socialpolitisk handleplan i tilfælde af krig og katastrofer er vigtig at have, som en del af beredskabet.

Endelig er det, når vi i dag diskuterer alt fra PTSD hos soldater til støtte til torturofre og flygtninge, afgørende at have langsigtede planer for hjælpen og en forståelse for, at traumer og ar måske aldrig forsvinder. Min afhandling viser, hvordan manglende forståelse for traumer helt konkret slog igennem i sagsbehandlingen og i sidste ende fik betydning for menneskers mulighed for et værdigt liv. Jeg mener derfor, at min forskning kan bidrage til at kvalificere den aktuelle debat og de politiske overvejelser om, hvilken hjælp der i dag og fremadrettet bør stilles til rådighed for borgere i Danmark, der er ramt af krig og katastrofer.